

UNIVERSITATEA "BABEȘ-BOLYAI"
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ "STUDII DE HUNGAROLOGIE"
CATEDRA DE LIMBA MAGHIARA ȘI LINGVISTICA GENERALA

**Strategiile achiziționării celei de a treia limbi în contextul
bilingvismului dominant**

**Teză de doctorat
Rezumat**

Îndrumător științific
prof. univ. dr. Péntek János,
membru al Academiei Maghiare de Științe

Doctorand
Biró Enikő

**Cluj-Napoca
2012**

Cuprins

Introducere

- i. *Tema și scopul tezei*
- ii. *Structura tezei*

I. Aspectele psihologice, pedagogice ale bilingvisului și multilingvismului

- 2.1. *Limba maternă, , bilingvism – identitate și competență*
- 2.2. *Bilingvismul grupului cercetat*
- 2.3. *Dezvoltarea multilingvismului*
- 2.4. *Factorii care influențează învățarea limbii: transfer și interferență*
- 2.5. *Rolul vârstei – e finită capacitatea de a învăța o limbă?*
- 2.6. *Rolul inteligenței – bilingvi mai deștepți, multilingvi mai inteligenți?*
- 2.7. *Rolul atitudinii față de achiziționarea unei limbi*

Sumar

II. Strategiile achiziționării unei limbi

- 3.1. *Abordările concepute*
- 3.2. *Clasificarea strategiilor*
- 3.3. *Factorii care influențează alegerea strategiilor*
- 3.4. *Alegera strategiilor la bilingvi*

Sumar

III. Metodologia cercetărilor privind bilingvismul și multilingvismul

- 4.1. *Prezentarea metodologiilor cercetărilor privind bilingvismul și multilingvismul*
 - 4.1.1. *Mijloace utilizabile. Chestionarul.*
 - 4.1.2. *Mijloace utilizabile. Interviu.*
 - 4.1.3. *Alte mijloace: Teste. Metodologia gândirii cu voce tare. Interviu retrospectiv*
 - 4.1.4. *Rezultate din cadrul cercetărilor privind multilingvismul: metodele din Țara Bascilor și Provincia Autonomă Bolzano*
- 4.2. *Metodologia cercetării strategiilor*

Sumar

IV. Prezentarea cercetării

- 5.1. *Chestionarul*
- 5.2. *Interviurile*
- 5.3. *Ipotezele*

V. Prezentarea rezultatelor cercetării analizei bazată pe chestionare

- 6.1. *Participanții*
- 6.2. *Grupul control*
- 6.3. *Ipoteza numărul unu*
- 6.4. *Ipoteza numărul doi*
- 6.5. *Ipoteza numărul trei*
- 6.6. *Ipoteza numărul patru*
- 6.7. *Analiza suplimentară a corelațiilor*

Sumar

VI. Prezentarea rezultatelor cercetării analizei bazată pe interviuri

- 7.1. *Prezentarea participanților*

- 7.2. *Strategiile care suportă învățarea limbii române*
- 7.3. *Atitudinea față de învățarea limbii române*
- 7.4. *Strategiile care suportă învățarea limbii străine*
- 7.5. *Atitudinea față de învățarea limbii străine*

Sumar

VII. Predarea strategiilor

- 8.1. *Importanța predării strategiilor*
- 8.2. *Rolul conștientizării în predarea strategiilor*
- 8.3. *Cuvintele cheie în predarea strategiilor*
- 8.4. *Modele de predare a strategiilor*
- 8.5. *Stocul de strategii deținute de grupul analizat din perspectiva educației*
- 8.6. *Schema unei model utilizabil*
 - 8.6.1. Integrarea
 - 8.6.2. Explicație explicită
 - 8.6.3. Experiență, practică
 - 8.6.4. Evaluare
 - 8.6.5. Integrare, interiorizare
- 8.7. *Prezentare unei ore de limbă din perspectiva modelului prezentat*

Sumar

Concluzii

Bibliografie

Anexe

- Anexe metodologice
- Interviurile
- Stocul de strategii

Cuvinte-cheie: *bilingvism, multilingvism, limba maternă, competență lingvistică, strategiile achiziționării unei limbi, învățarea limbii străine, atitudinea față de învățarea limbii străine, modele de predare a strategiilor, însușirea strategiilor.*

Rezumat:

Scopul cercetării

Ca profesoară de limbi străine am remarcat încă de la început caracteristicile specifice ale învățării limbii engleze de către studenții mei din Secuime. Începând din 1996 Universitatea Babeș-Bolyai are o extensie la Sfântu Gheorghe cu două facultăți: economie și administrație publică. Din 1999 predau la această universitate limba engleză pentru afaceri. Majoritatea studenților mei sunt din Secuime (județele Covasna, Harghita, Mureș), dar sunt câțiva și din Brașov sau din localități și mai îndepărtate. Pe durata studiilor universitare de trei ani mă întâlnesc cu ei odată pe săptămână, ceea ce face posibil să urmăresc îndeaproape dezvoltarea competenței lor lingvistice. Am remarcat faptul că unii dintre studenții mei încearcă să profite de cunoștințele lor de limba română în favoarea învățării limbii engleze, pe când alții erau total derutați când i-am îndemnat să compare cele două limbi. Atunci mi-am propus că ar merita să fac o analiză a bilingvismului acestor studenți și din punct de vedere al pedagogiei limbii și să aduc în sfera multilingvismului această modalitate de învățare a unei limbi străine. Cercetarea ce constituie baza disertației mele de doctorat, analizează efectele bilingvismului dominant asupra achiziționării celei de a treia limbi. Principala întrebare era dacă a doua limbă poate să ofere un sprijin în învățarea celei de a treia limbi sau acest ajutor nu este relevant. Teza pune accent pe aspecte socio-lingvistice și pe cele de pedagogia limbii. Deoarece analizează strategiile de învățare a limbii ale individului, trece în revistă factorii care joacă un rol important în învățarea individuală a unei limbi. Puține studii se ocupă cu strategiile de învățare a limbii de către bilingvi. Analiza strategiilor de învățare a unei limbi utilizate de bilingvii cu limbă maternă dominantă, aparținând unor minorități, lipsește întru-totul din literatura de specialitate. Cercetările din domeniul bilingvismului cât și cele ale multilingvismului au relevat faptul că vorbitorii de două sau mai multe limbi străine au o strategie de învățare a limbii diferită față de studenții monolingvi.

Teza are ca scop analiza strategiilor utilizate de către bilingvii cu limbă maternă dominantă. Conform referințelor din literatura de specialitate bilingvismul echilibrat este cel care poate influența pozitiv învățarea altor limbi. Totuși, rămânea întrebarea dacă acest bilingvism dominant poate constitui un avantaj pe parcursul învățării unei a treia limbi, respectiv, cum se manifestă acest lucru în utilizarea strategiilor de învățare. Această situație specifică influențează procesul de învățare atât în cazul limbii a doua, cât și a treia sau mai multe. Achiziționarea necorespunzătoare a limbii a doua, neînsușirea competențelor poate influența și achiziționarea altor limbi. Un alt obiectiv a fost analiza corelațiilor dintre factorii determinanți ai bilingvismului dominant și frecvența și varietatea strategiilor alese pe parcursul achiziționării unei a treia limbi, de ex. atitudinea față de a doua limbă, cunoașterea limbii a doua, caracterul formal/informal al achiziționării celei de a doua limbi. Pe lângă strategia aleasă pentru învățarea limbii și corelațiile dintre variabilele menționate mai sus am considerat a fi importantă și prezentarea unor factori care stau la baza utilizării strategiilor.

În ultimele trei decenii s-au publicat din ce în ce mai multe studii privind strategiile de achiziționare a unei limbi străine. Însușind rezultatele cercetărilor recente, cele șase strategii de învățare – cognitive, metacognitive, de memorizare, compensatorii, afective și sociale - sunt influențate de mulți factori, iar alegerea acestor strategii devine și mai complexă în cazul bilingvilor. Achiziționarea limbilor, și în cadrul acesteia alegerea strategiilor este influențată, mai mult sau mai puțin, și de vârsta, sexul, modalitățile de învățare, diferențele sociale, atitudinea, motivarea, respectiv, experiențele anterioare de achiziționare a unei limbi.

Ipotezele cercetării

În formularea ipotezelor am pornit de la presupunerea bazată pe experiența empirică că buna cunoaștere a unei limbi străine este corelată cu utilizarea mai frecventă și diversificată a strategiilor. De aceea era important să analizez în ce măsură poate influența alegerea strategiilor nivelul de cunoaștere a limbii a doua. Aceasta constituia baza primei ipoteze. Pe lângă cunoașterea unei a doua limbi, și cunoașterea unei a treia limbi influențează strategia aleasă, astfel, la descrierea modelului final și acest lucru joacă un rol important, și constituie baza ipotezei a doua.

În ipoteza a treia am ales ca punct de pornire circumstanțele, începuturile achiziționării unei limbi. Am presupus că comportamentele de achiziționare a unei limbi la o vârstă fragedă într-un mediu lingvistic mai liber, mai informal sau impus, formal influențează nivelul de cunoaștere a limbii și obiceiurile de alegere a diferitelor strategii. Am analizat și legăturile dintre vârstă, sex și strategiile utilizate. În continuare am încercat să susțin presupunerea, care constituie și punctul de pornire a cercetării, că strategiile compensatorii bazate atât pe cunoașterea limbii române cât și cele engleze, sunt mai bogate în cazul cunoașterii limbii române la un nivel mai avansat.

Metodologia cercetării

Am comparat rezultatele cu răspunsurile primite la un chestionar completat de un grup de control, cu scopul de a dovedi că strategiile alese de către studenții bilingvi diferă semnificativ de cele ale studenților monolingvi. Cea mai apropiată metodă de evaluare a datelor cercetării s-a dovedit a fi cea cantitativă, a chestionarului. Chestionarul a fost completat și de un test SILL; am evaluat rezultatele testului SILL cu datele obținute din chestionar.

Pe lângă chestionarele folosite pentru evaluarea strategiilor, interviul retrospectiv a constituit baza de pornire a celor șapte interviuri realizate. Scopul interviului retrospectiv a fost aceea de a obține o altă perspectivă asupra strategiilor de învățare a limbii de către bilingvii ce fac obiectul cercetării, decât cele oferite de testul SILL. Pe parcursul efectuării interviurilor retrospective s-au ivit alte întrebări; rezolvarea acestora a fost facilitată de utilizarea interviurilor semi-structurate. Interviurile au adus completări semnificative la concluziile cercetării bazată pe chestionare. Pe când cercetările bazate pe chestionare au relevat obiceiurile de alegerea a strategiei de către studenți, interviurile au oferit acces la acele obiceiuri de învățare care depind de personalitatea celor intervievați. Spiritul deschis, atitudinea conștiincioasă, motivația și experiențele pozitive legate de acestea constituie un ajutor semnificativ în învățarea limbii române, engleze sau orice altă limbă. Lipsa strategiilor se datorează metodologiilor școlare ineficiente și lipsei posibilităților de învățare spontane a limbii.

În final am analizat tema principală a cercetării și din punct de vedere metodologic și pragmatic. Utilizarea strategiilor poate fi dezvoltată cu alegerea și schimbarea conștientă

a factorilor care o influențează, ce atrage după sine rezultate mai bune la învățarea limbii. De aceea este importat să căutăm soluțiile practice care ar putea fi utilizate în domeniul îmbunătățirii utilizării strategiilor.

Structura tezei

Disertația este compusă din șapte părți. După introducere, în **primul capitol** interpretez bilingvismul și multilingvismul din punct de vedere al cercetării, prezentând pe scurt caracteristicile principale ale limbii materne, a bilingvismului și multilingvismului, subliniind rolul identității, al competenței și al strategiilor. Capitolul detaliază avantajele și dezavantajele învățării limbii de către bilingvi, însumează cele mai importante rezultate ale diferitelor cercetări din acest domeniu, fenomenele de transfer și interferență ce provin din contactul limbilor, rolul decisiv al vârstei, influența inteligenței asupra achiziționării unei limbi, respectiv, rolul atitudinii față de acesta.

În **capitolul al doilea** prezint în detaliu strategiile de învățare, istoria cercetării acestora, problemele legate de categorizarea lor, respectiv, însumează factorii care influențează alegerea strategiilor. Alegerea strategiilor poate fi influențată de mulți factori care în cazul bilingvilor devin și mai complexe.

Capitolul al treilea începe cu prezentarea metodologică a cercetării privind bilingvismul și multilingvismul, urmată de descrierea mijloacelor utilizabile. Interpretez cercetările bazate pe chestionare după care prezint utilitatea și rolul interviului, a testelor, metodologia gândirii cu voce tare, respectiv a interviurilor retrospective utilizate în cadrul cercetării bilingvismului și a multilingvismului. Capitolul se încheie cu prezentarea istoricului și metodologiei strategiilor de achiziționarea limbii.

Următorul **capitol, al patrulea**, tratează în mod detaliat etapele analizei empirice – ce constituie coloana principală a disertației, a cercetării bazate pe chestionare –, structura metodologică, mijloacele, persoanele participante, alegerea și descrierea ipotezelor și a analizei statistice, respectiv, prin interpretarea datelor obținute cu ajutorul interviurilor retrospective, tratez aspectul metodologic al analizei interviurilor, subliniind strategiile spontane alese de către bilingvii dominanți, comparând strategiile aplicate pe parcursul achiziționării limbii a doua cu cele ale limbii engleze.

Capitolul al cincilea prezintă cercetarea bazată pe chestionare, urmărește pas cu pas analiza ipotezelor și detaliază rezultatele obținute pe trei dimensiuni. Prima dimensiune

este compusă din factorii legați de utilizarea strategiilor, dintre care evidențiez cunoașterea prealabilă a unei limbi străine și cunoașterea limbii engleze. Strategiile însușite pe parcursul achiziționării limbii a doua sunt cu siguranță utilizabile și în procesul de achiziționare a limbii a treia. A doua dimensiune se referă la conexiunile ivite pe parcursul efectuării analizei detaliate a frecvenței și utilizării strategiilor de învățare a unei limbi străine. Alte conexiuni au fost relevate de analiza circumstanțelor de achiziționare formală/informală a limbilor. Strategiile compensatorii bazate pe cunoașterea limbii române se comportă în mod aparte. A treia dimensiune este compusă din circumstanțele lingvistice și culturale date, care îmbină atât nivelul de cunoaștere a limbii cât și relațiile, atitudinea față de achiziționarea limbii. Problema utilizării strategiilor de către femei și bărbați ridică de asemenea noi întrebări, deoarece în cazul anumitor strategii acestea indică variații în grupul bilingv menționat, de aceea s-a dovedit utilă compararea referințelor literaturii de specialitate cu rezultatele obținute.

Capitolul al șaselea prezintă analiza interviurilor efectuate cu șapte persoane. Povestirile lor despre modul specific, propriu de învățare a limbii relevă conexiuni interioare. Din aceste discuții a reieșit ce strategii le-a învățat „soarta” achiziționării limbii, cum au folosit aceste strategii în cazul achiziționării limbii române, engleze sau alte limbi, aceste tehnici, strategii analizabile în ansamblu. Pe parcursul efectuării analizei materialului înregistrat, condițiile de achiziționare a limbii române și engleze, sentimentele lor legate de acestea au contribuit semnificativ la rezultatele obținute din analiza chestionarelor.

În ultima, cea **de-a șapte parte a tezei** am analizat, parțial, problema predării strategiilor. În urma cercetărilor teoretice și empirice am considerat utilă pentru finalizarea cercetării și abordarea pragmatică. În acest capitol fac o prezentare a celor mai cunoscute modele de predare a strategiilor. Din perspectiva educației, revin din nou la stocul de strategii deținute de grupul analizat, după care urmează detalierea modelelor adaptabile bilingvilor cu limba maternă dominantă. Capitolul se încheie cu prezentarea în mod concret a unei ore de limbă străină, bazată pe modelul prezentat mai-sus.

La finalul tezei sintetizez rezultatele și concluziile cercetării, respectiv, schițez posibilitatea continuării cercetării temei.

Concluziile cercetării

Prelucrarea datelor a scos la iveală faptul că o limbă cunoscută la un nivel mai ridicat – atât în cazul unei a doua sau a treia limbi – induce în mod clar utilizarea mai frecventă și variată a strategiilor. Rolul experienței lingvistice anterioare se intensifică pe parcursul achiziționării unei a treia limbi. Strategiile ce s-au dovedit utile în cazul însușirii celei de a doua limbi, pot fi refolosite ca o strategie cunoscută și dovedită în procesul achiziționării limbii a treia. Cunoașterea limbii române are o influență medie asupra anumitor strategii de învățare a limbii, însă, a reieșit faptul că buna cunoaștere a limbii române merge cot la cot cu buna cunoaștere a limbii engleze. Bineînțeles, în cazul utilizării strategiilor compensatorii bazate pe cunoașterea limbii române, aceste strategii corelează mai bine cu cunoștințe de limba română, relația și efectul variabilelor sunt mai intensificate. Și o mai bună cunoaștere a limbii engleze crește frecvența utilizării strategiilor compensatorii bazate pe cunoașterea limbii române.

Alte conexiuni au fost relevate de analiza circumstanțelor de achiziționare formală/informală a limbilor. Circumstanțele informale de achiziționare a limbii influențează atitudinea față de strategiile de învățare. Strategiile colective ca strategii utilizate cel mai des evidențiază faptul că studenții bilingvi au câștigat și câștig mult în procesul de învățare din relațiile interpersonale. Mediul social și cultural al respondenților: Ținutul Secuiesc reprezintă o societate tradițională, bazată pe relații umane, mai puțin individualistă, unde solicitarea de ajutor și schimbul de informații sunt semnificative. Strategiile metacognitive evidențiază rolul conștiinței, reglementarea propriului proces de învățare. Acest lucru apare pe locul doi imediat după strategiile colective la grupa studenților bilingvi. Al treilea grup strategic este compus din strategii de memorizare, după două strategii indirecte, un grup de strategii directe care influențează în mod direct însușirea limbilor. Strategiile cognitive și afective s-au dovedit a fi mai puțin ”populare”, adică au o contribuție mai scăzută la învățarea cu succes a limbii în cazul grupurilor analizate. Strategiile cognitive au atins o medie mai mare datorită globalizării, mass-mediei, circulației de informații. De aceea viziunea filmelor, emisiunilor în limba engleză, ca strategie de învățare a limbii s-a dovedit a fi una frecvent utilizată. Media scăzută a strategiilor afective arată că studenții care învață limbi străine fac mai greu față angoasei legate de învățarea, utilizarea limbii. Și utilizarea strategiilor de către femei și bărbați a arătat anumite diferențe, pe când în grupul bilingv menționat

acesta a indicat variații numai în cazul anumitor strategii. Acest lucru este evident în special în cazul strategiilor compensatorii bazate pe cunoștințele de limba română, ale căror avantaje sunt exploatate în primul rând de femei, pe când în cazul altor strategii rezultatele indică mai degrabă o predominanță masculină.

Nu există diferențe semnificative între cunoașterea unei a doua limbi de către femei și bărbați, deci acest lucru nu poate fi o explicație la utilizarea mai frecventă a strategiilor compensatorii de către femei. Putem presupune că acest lucru se datorează aptitudinii de evitare a conflictelor, de rezolvare a problemelor de către femei, respectiv, aptitudinii de rezolvare mai rațională, pragmatică a problemelor de către bărbați, cât și faptului că cerințele impuse de societate asupra rolurilor și comportamentelor determinate de sex se manifestă și la nivelul achiziționării limbilor străine.

Și vârsta influențează într-o anumită măsură utilizarea strategiilor, dar acest lucru este probabil legat și de o mai bună cunoștință a limbii române care corelează în mod pozitiv cu vârsta. Acest lucru indică faptul că predarea limbii române în școli în mediu formal nu este suficientă pentru achiziționarea corespunzătoare a limbii române, astfel, după terminarea liceului, fiind conștienți de importanța relațiilor informale, sub presiunea cerințelor impuse la locul de muncă, cei care au învățat limba română sunt nevoiți să facă eforturi suplimentare, și aceste eforturi sunt fructificate și în cazul achiziționării unei a treia limbi.

Aceste concluzii au fost completate de analiza interviurilor, a cărei rezultat o prezint pe scurt în câteva cuvinte cheie. Aceste cuvinte cheie sunt legate de atitudinea față de învățarea limbii, ce permite o abordare problematicii însușirii limbii dintr-un aspect personal ce n-ar fi ieșit la iveală doar cu cercetarea bazată pe chestionare. Dintre factorii cei mai importanți care acompaniază învățarea limbii am evidențiat *nevoia de adaptare la cerințele impuse, alegerea nesigură a strategiilor, anxietatea*. Acestea sunt contrabalansate de *deprindere, conștientizare, spiritul deschis, motivația, spontaneitatea*. Reiese faptul că bilingvii cu o limbă maternă dominantă necesită alte metode de predare în cazul achiziționării limbii a doua, au nevoie de un timp mai îndelungat pentru ca competența lor lingvistică de limba română să facă posibilă comunicarea eficientă. Experiențele pozitive sunt cele care ajută studenții să aleagă drumul către o comunicare eficientă. Lipsa strategiilor influențează, în mod clar, negativ eficacitatea învățării limbii.

A reieșit și faptul, că nevoia de adaptare la cerințe și motivația au îndemnat studenții la analiza propriului lor proces de învățare a limbii, fapt care pune în prim plan utilizarea strategiilor metacognitive. Exersarea favorizează strategiile de memorie, motivarea, experiențele pozitive întăresc strategiile colective.

Trebuie găsite diferite căi ca studenții să se familiarizeze cu cât mai multe strategii pe parcursul achiziționării limbii, începând chiar de la predarea limbii a doua; numărul strategiilor va crește dacă sunt combinate cu experiențe pozitive. Din relatările persoanelor intervievate a reieșit că rareori leagă în mod conștient cele două limbi, achiziționarea limbii s-a desfășurat într-un mediu școlar, informal, cu toții s-au confruntat cu piedicile învățării unei limbi străine. Dacă însă au o abordare deschisă față de o limbă, atunci această atitudine se va manifesta și în învățarea altor limbi. Strategiile de învățare a celor două limbi sunt într-adevăr transmisibile de la o limbă la alta, dar completarea acestora se blochează, studenții nu încearcă să utilizeze alte strategii decât cele folosite până atunci în însușirea limbii următoare (în acest caz limba engleză).

La întrebarea ridicată de această cercetare răspunsul ar fi realizarea „bilingvismului echilibrat, de nivel înalt” formulat de János Péntek; trebuie găsite diferite căi pentru mobilizarea strategiilor cu eficiență ridicată, ce pot fi integrate în procesul educativ. Factorii individuali pot fi cu greu influențate, însă utilizarea strategiilor ce influențează în mod clar învățarea limbii pot fi îmbunătățite. Ipoteza că „un student bun la limbi străine” învață altfel limba, „știe” ceva ce alții nu știu, și că „unii au ureche la limbi”, aptitudinile ascunse facilitează învățarea limbii, poate fi infirmată de utilizarea consecventă a predării strategiilor. Se pare că utilizarea strategiilor nu este o caracteristică exclusivă a studenților cu abilități cognitive ridicate, ci pot fi învățate și pentru cei care eventual nu au „ureche la limbi”, așa cum formulează și Henry Adams: „numai cei care știu cum să învețe știu destul” („They know enough who know how to learn”).

Bibliografie selectivă

BAKER, Colin.

1992. *Attitudes and language*. Multilingual Matters, Clevedon.

BÁRDOS Jenő.

2004. *Nyelvpedagógiai tanulmányok*. Iskolakultúra, Pécs.

BARTHA Csilla.

1999. *A többnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.

BENŐ Attila.

2008. *Kontaktológia*. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai. Egyetemi Műhely Kiadó. Bolyai Társaság, Kolozsvár.

BHATIA, K. Tej – RITCHIE, C. William.

2006. *The Handbook of Bilingualism*. Blackwell Publishing, Oxford.

CENOZ, Jason.

2000. Research on Multilingual Acquisition. English in Europe. In:

COHEN, Andrew.

1998. *Strategies in learning and using a second language*. Longman, London.

DÖRNYEI Zoltán

2007. *Research Methods in Applied Linguistics*. Oxford University Press, Oxford.

ELLIS, Rod.

1994. *The study of second language acquisition*. Oxford University Press, Oxford.

GARDNER, Robert – LAMBERT, Wallace.

1972. *Attitudes and Motivation in Second-Language Learning*. Newbury House, Rowley.

GÖNCZ Lajos.

1985. *A kétnyelvűség pszichológiája*. Fórum könyvkiadó, Újvidék.

GROSJEAN, Francois.

1985. The bilingual as a competent but specific speaker-hearer. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 4 (6), 467–477.

JESSNER, Ulrike.

2006. *Linguistic Awareness in Multilinguals. English as a Third Language.* Edinburgh University Press, Edinburgh.
- KISS Jenő.
1995. *Társadalom és nyelvhasználat.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- LENGYEL Zsolt.
1996. *Bevezetés a pszicholingvisztikába.* VE, Veszprém.
- NAVRACSICS Judit.
2010. *Egyéni kétnyelvűség.* Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- OXFORD, Rebecca.
1990. *Language learning strategies: What every teacher should know.* Newbury House, New York.
- PÉNTEK János
2001. A kisebbségi identitás dinamikája - más megközelítésben. *Kisebbségkutatás*, 1. szám. <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00009/4.htm>.
- PÉNTEK János
2001. *A nyelv ritkuló légköre. Szociolingvisztikai dolgozatok.* Kom-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár.
- PÉNTEK János
2009. A magyar közoktatás nyelvi és szakmai feltételei. In: *Oktatás: nyelvek határán. Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról.* A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai. Szerk.: Bálint Emese és Péntek János. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy. 69–110.
- PLÉH Csaba.
2010. A többnyelvűség pszicholingvisztikai kérdései. *Debreceni Szemle.* 28:(3). 169 -184.
- RUBIN, Joan.
1975. What the "good language learner" can teach us. *TESOL Quarterly*, 9(1), 41–51.
- SKUTNABB-KANGAS, Tove.
1997. *Nyelv, oktatás, kisebbségek.* Teleki László Alapítvány, Budapest.